

vagy viola alapon a sárga vagy vörös diszitést, mint megfordítva. Feltűnő, hogy épp e viszonyt találjuk meg a szabad természetben is, mely a tiszta, telített sárga és vörös színnel szintén takarékosan bánik.

Arra a kérdésre: vajjon egy harmadik szín hozzácsatlakozása két szín összehatásához, a váltakozatoknak milyen sorát fogja felidézni a contrasttényezők combinációja alapján, ez idő szerint sem az aesthetika, sem a látás psychológiája nem adhat kielégítő választ.

Rosenberger Mór.

* * *

Kun Sámuel: A positivizmus mint vallásrendszer.

Comte második philosophiai korszakának gondolatai főleg a következő három munkában vannak letéve: *Système de politique positive* (1851—1854.), *Catéchisme positiviste* (1852.) és *Synthèse subjective*. Kun Sámuel a második könyvet, a «Catéchisme positiviste»-t aknáztta ki és használta leginkább tanulmányának megírására. E Catéchisme-t Comte azért írta, hogy a *Système de politique positive*-ban foglalt tanait a nép között terjessze. E könyvecske mai napság is «symbolikus könyve» a positivizmus vallásos, orthodox irányának és angolra is lefordították.

Miként első phasisának főmunkája, a «*Cours de philosophie positive*», a tudományt philosophiaivá teszi, akként változtatja át a *Système de politique positive* a philosophiát vallássá. A vallásos mozzanatnak e kidomborodása azonban korántsem jelenti azt, mintha Comte élete utolsó szakában valamely kinyilatkoztatott vallás hívévé lett volna, vagy hogy valamely, *mysteriumokon* alapuló vallást szervezett volna, a többi vallásalapítók mintájára. A positiv vallás alatt egészen más fogalmakat kell érteni, mint minőket a köztudat és a különböző egyházak hívei e szóval összekapcsolnak. Comte szerint a religió először is az egyes lényt, illetőleg az azt constituáló ösztönöket és képességeket fűzi egységes egészbe; másodsor az egyedeket egy nagy közösségbe, azaz egyházba foglalja. Ismertető jellege, hogy az emberi lét teljes harmoniáját szüli, még pedig úgy az egyénét, mint az összeségét, midőn ezek alkotórészei megfelelő coordinatiót nyernek; szóval a

vallás az egyedi és a collectiv létnek tökéletes harmoniája. A religió tehát a positivizmus szerint a léleknek (értvén ez alatt az értelmi és morális funktiók összeségét) olyanemű consensusa, a minő a testre nézve az egészség. Sőt tovább menve, a religió már mintegy föltételezi az utóbbit, ama szoros kapocs alapján, mely a testi és erkölcsi lét között van. Innen van — mondja Comte — hogy pl. a régi theokrátiákban minden hygienikus szabály vallási törvényen alapult. A test ügyeinek alárendelése meglazult a későbbi vallási rendszerekben, de világos, hogy ez abnormis állapot s a Comte-től czéltott végleges religió hivatása ezt orvosolni.

Az emberiség fejlődésének első szakáiban a vallás a positivizmus szerint legelőbb az inspiratió, majd a revelatió alakjában érvényesült, végre a positivizmusban a demonstratió tárgyát alkotja és hivatva van egyaránt kielégíteni az érzelmet, a képzelőerőt és az értelmet; míg az előző stádiumokban a vallás ezeknek mindig csak egyikét elégité ki. A positivizmus vallása ezeken kívül még a tevékenységet is felöleli, melyet a vallás előző fejlődési fokai egészen szem elől tévesztettek.

A jelzett harmoniát, az ember egyéni és collectiv egységét, a positiv vallás akként létesíti és szilárdítja meg, hogy egyrészt az ember belsejét a szeretet (bonté, amour) által egységesíti és az egyéni léteet így *szabályozza*; ösztöneinket e hajlam alá csoportosítja s ezáltal az egoismust alárendeli az altruizmusnak és a különböző egyedeket *egybegyűjti*. Másrészt az embert a «hit» útján a külvilággal *összefűzi*, a mennyiben conceptióinkat, fogalmainkat egy fölünk független rend alapján csoportosítja és az embert egy rajta kívül levő hatalomnak alárendeli, olyannak t. i., melynek ellenállhatatlan felsőbbisége iránt legcsekélyebb kétség se merülhessen fel s ez a külvilág. E külső hatalom túlsúlya alá kell rendelnie magát az embernek és ez alárendelésben találja Comte a «hit» lényegét.

A teljes harmoniára, melyet religiónak nevezünk, két egyformán lényeges feltétel folytonos egymásra hatása szükséges tehát, ezek a *hit* és a *szeretet*. A szeretet érzelme a morális egységet eszközli, mely azon percztől fogva jön létre, mihelyt a szeretet hatja át a lelket és az ember egoista hajlamait alárendeli sympathikus ösztöneinek. A «hit» az embert a megismert természet rendjének veti alá, megteremti az értelmi egységet, vagyis összes conceptióinknak egyöntetű voltát.

Az emberiségnek a positivismust előkészítő stádiumaiban a lelkeken bizonyos képzeleti lények uralkodtak, a miknek valóságos reális lételt tulajdonítottak. Az emberek összesége azonban nem hitt ugyanazon bizonyos subjectiv lényekben, ellenkezőleg az emberiség egy része mindig elvetette és nevétségnek találta a másik rész hitét, de annál jobban ragaszkodott a magáéhoz. A positivismus vallása a subjectiv lények helyett az objectiv világnak rendeli alá a subjectiv conceptiókat a végből, hogy belső, észbeli operatióink képesek legyenek elég hű képét nyújtani a külvilágnak.

A positiv religió tehát úgy az észre, mint a szivre vonatkozóan, értelmi és morális részre oszlik, és az érzelem, nemkülönben az ész szerepeltetése által megalkotja az emberi egységet, a collectivet épp úgy, mint az egyénit, és az egység szabályozza azután az egyéni és collectiv emberi tevékenységet.

Kun Sámuel bemutatja Comte-nak e vallás alkotó részeire, a *hit- és szeretetre* vonatkozó gondolatait, a hit, szeretet és cselekedet egymáshoz való viszonyát e jelmondatban: *Cselekedjünk szeretetből s gondolkodjunk, hogy cselekedhessünk* («Penser par affection et penser pour agir») és e mondatban: *A nagy gondolatok szivből fakadnak*. Bemutatja a positivismus szent formuláját: *A szeretetet mint elv, a rend mint alap és a haladás mint cél*. («L'amour pour principe, l'ordre pour base, le progrès pour but.») Vázolja nagy, de szembeszökő vonásokban a positivismus dogmáját és ennek központját, az *Emberiség* eszméjét. Előterjeszti Comte-nak az Emberiségről, e *Nagy-Lényről* (Grand Être) szóló gondolatait és azon tényezőket, melyek Comte szerint az Emberiséget alkotják, mik közé Comte a halottakat és a felsőbbrendű állatokat is fölveszi. Különösen kidomborítja szerző Comte halhatatlansági eszméjét, mely alatt Comte azt érti, hogy az egyedek tettei, szolgálatai az utódokra átszálló eredményekben fenmaradnak és a jelen, nemkülönben a jövő nemzedéket befolyásolják. («A holtak folyvást és mindig fokozottabb mértékben kormányozzák az élőket.»)

Vége részletesen tárgyalja a positiv vallás dogmáját, vagyis azon physikai, értelmi és erkölcsi törvényeket, melyek a külső rendre, a cosmológiára és az emberi rendre vonatkoznak és melyek azon következtetésre vezetnek, hogy az emberi egység ez elvben nyer kifejezést: *Másokért élni*. (Vivre pour autrui; szerzőnk szerint: *Másoknak élni*.) Fejtegeti a positiv *cultust*, mely-

nek célja az, hogy a jelzett elvnek megfelelő érzelmeket fejlessze. Tárgyalja a pozitív *életrendet*, a *régime*-t és e pozitív társadalmi rendnek tényezőit. E tárgyalásaihoz mellékeli az abstract tudományok táblázatát, a Comte-tól javított Gall-féle agytheoriáról szóló, továbbá az Emberiség abstract cultusát feltüntető táblázatokat, végül a híres pozitív naptárt.

Mindezt vonzó modorban, érthetően adja elő; kár azonban, hogy sok oly dolgot nélkülözünk e tanulmányban, melyek a positivizmus vallását jobban felvilágosították volna. Igaz ugyan, hogy e dolgok elhagyásával is kimerítő, objectiv képet nyerünk a positivizmus vallási rendszeréről, de másrészt tagadni nem lehet, hogy a magyar közönség mindenesetre jobban megérti Comte rendszerének e második phasisát, ha azon tényezőket föltárja szerzőnk, melyek folytán Comte rendszere vallássá alakult és melyek között bizonyára nem a legutolsó tényező azon platonikus szerelem, melyel Comte élte hanyatló korában Clotilde de Vaux iránt viseltetett. Ha szerző előadja, hogy mily viszonyban van Comte pozitív vallása rendszerének első időszakához; ha saját véleményének előadásával is hozzájárul e viszony sokat vitatott kérdésének tisztázásához; ha előadja, hogy maga Comte hogyan és mily úton akarta megvalósítani tényleg eszméit és ha a most létező pozitív társaságokról is megemlékezik néhány szóval, mindezeket a magyar olvasó közönség bizonyára a legnagyobb érdeklődéssel hallgatta volna.

E megjegyzésünk azonban nem akar gáncs lenni, hanem csakis sajnálkozásunk kifejezése, hogy szerzőnk az érdekes dolgokból többet nem adott. Egyébként szívesen constatáljuk, hogy így is derekasan szolgálja philosophiai irodalmunkat. Mi nem akarunk és e helyen nem is lehet célunk itéletet mondani Comte positivizmusáról és vallási rendszeréről, csak arról lehet szólanunk, vajjon szerzőnk hüen, objective, érthetően, tisztán, magyarosan és kimerítően adta-e elő Comte-nak idevonatkozó gondolatait? Mind ezen kérdésre csak igennel felelhetünk, és a kik munkálatát elolvassák, azok ellenállhatatlan vágyat fognak érezni arra, hogy Comte philosophiájával részletesebben megismerkedhessenek.

Megemlítjük végül, hogy Comte rendszerének műszavait és rövid jelmondatait talpraesett magyarsággal adta vissza, mi a munkának nem csekély érdeme.

Buday József.

* * *

Melegh Gyula. A lélektan és gondolkozástan vázlata. (Budapest, 1891.)

Philosophiai tankönyv írása bizonyára a nehezebb feladatok közé tartozik. A szerzőnek különös tapintattal kell keresnie azokat az érintkezési pontokat, melyekhez a tanulónak gondolat-s érzelmvilágában a philosophiai elvont fogalmait fűzheti; ezeknek a fogalmaknak fokozatos kifejtésében egész didaktikai művészetére lesz szükség; ehhez hozzá járul, hogy a philosophia nem oly kész, egységes megállapodott tudomány, mely a didaktikai művészet kifejtését megkönnyíti. E szempontból szükséges lesz, hogy a szerző egy kész, befejezett philosophiai rendszerre támaszkodjék, mely előadásának belső szilárd rendét biztosítja. Mindezekből világos, hogy egy philosophiai középiskolai tankönyvnek nagy szabadságot engedhetünk az anyag megválasztásában, hacsak ezt az anyagot közérthetően, belsőleg rendezve, a tanuló egyéb tanulmányaival összhangban tudja előadni.

Melegh Gyula könyve, fájdalom, semmiféle szempontból nem felel meg a kívánalmaknak. Alig tudok róla egyéb jót mondani, mint hogy elég jó, folyékony nyelven van írva. De még ez sem jelenti, hogy stilusa tankönyvszerű. Ellenkezőleg, nem elég szabatos, nem elég világos; nagyon abstract, nem közvetíti a gondolatot iskolai módon; bőbeszédű a hol nem szükséges, szavakban fukar, a hol beszélni kellene. Ennél még nagyobb baj, hogy valóságos bábeli zürzavart találunk, ha a könyv belső rendjét kutatjuk. A legnagyobb baj azonban az, hogy a didaktikai művészetnek teljes hijjával van; nem tud magyarázni; nem nyugszik a tárgy teljes ismeretén; még kevésbé tudja értékesíteni a rokon tudományokat, a melyeket a szerző nem ismer; tehát hemzseg a tárgyi hibáktól, melyek közt valóságos csodabogarakat találunk. A szerző nem rendelkezik a philosophiai műveltség ama mértékével, hogy efféle tankönyvet írhasson. Alig van lapja a könyvnek, a hol a legliberálisabb bíráló, ki a csekélységekre ügyet sem vet, nem találna számos példát az előbb említett fogyatkozásoknak valamelyikére. Nem is érdemes a mű rendszerével, gondolatmenetével foglalkozni; még ha ez tökéletes volna is — távolról sem az — a részletes gyarlóságok teljesen lehetetlenné tennék, hogy e könyvet a tanítás szolgálatában értékesítsék. Csak néhány bizonyító példát hozok fel.